

K. ROSTAŃSKI

HISTORIA ZIELNIKA

=====

INSTYTUTU BOTANICZNEGO UNIwersYTETU WROCLAWSKIEGO

=====

Dzieje Zielnika Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego wiążą się ściśle z rozwojem botaniki na Śląsku, a w szczególności we Wrocławiu. Zbiory jego są w znacznej części rezultatem pracy śląskich botaników-florystów, zarówno uczonych, jak i licznych miłośników botaniki.

Pierwsze flory Śląska, wydane przez Mattuschkę (1776, 1779) i Krockera (1787-1790-1814) przyczyniły się w znacznym stopniu do rozwoju zainteresowań florystycznych na Śląsku, a ich zbiory należały do najstarszych, jakie posiadał Zielnik przed zniszczeniem wojennym (1944-1945). Dowodem szybkiego wzrostu zainteresowań florą Śląska może być fakt, że już w r. 1811 ukazało się we Wrocławiu pierwsze śląskie wydawnictwo zielnikowe: "Centurien schlesischer Pflanzen", wydawane przez Günthera i Schummela, a kontynuowane później przy współpracy Wimmera i Grabowskiego, autorów kolejnej flory Śląska.

Powstanie Uniwersytetu Wrocławskiego w r. 1811 i równoczesne założenie Ogrodu Botanicznego, stworzyło z czasem ważny, botaniczny ośrodek naukowy, który wydał wielu wybitnych, światowej sławy uczonych.

Związkiem późniejszego Zielnika Instytutu Botanicznego był Zielnik Ogrodu Botanicznego (Herbarium Horti Botanici Universitatis Vratislaviensis), założony w r. 1821, oraz Zielnik Śląski (Herbarium Silesiacum), gromadzony przez członków założonego w r. 1809 Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Cultur.

Pierwszy zielnik, założony został prawdopodobnie przez L. C. Treviranusa, dyrektora Ogrodu Botanicznego w latach 1815-1830. Zielnik ten spełniał początkowo rolę dokumentacyjną, gromadząc alegaty sprowadzanych z zagranicy i hodowanych w Ogrodzie roślin naczyniowych. Dlatego też jego najstarsze arkusze zielnikowe zaopatrzone są jedynie w nazwę rośliny; wiele z nich posiada podpis Treviranusa. Z biegiem czasu jednak zielnik ten rozwinął się znacznie dzięki darowiznom i zakupom, tak że wykaz zbiorów podany przez H.Göpperta (dyrektora Ogrodu Botanicznego w latach 1850-1884) z r. 1884 zawiera 26 pozycji, z których jako główne wymienić należy:

Zielnik świata	50 fascykułów
Zielnik Ogrodu Botanicznego	70 "
Herbarium silesiacum	30 "
Herbarium germanicum	12 "
Zbiór porostów	83 "

oraz interesujące wydawnictwa zielnikowe roślin niższych:

Von Thünen - Herbarium mycologicum oeconomicum	15 fascykułów
Schneider - Herbarium schlesischer Pilze	12 "
Limpricht - Bryotheca silesiaca	

W r. 1888 zbiory zielnikowe przeniesiono do nowo wybudowanego gmachu Instytutu Botanicznego. Stworzenie stałego, obszernego pomieszczenia dla Zielnika stało się koniecznością, wobec obfitego napływu nowych materiałów, przekazywanych Uniwersytetowi przez licznych ofiarodawców. Niewątpliwie największym darem był zielnik Rudolfa von Uechtritza, znanego badacza flory śląskiej, liczący 1200 fascykułów, ofiarowany w r. 1882, oraz zielnik M. Winklera, ofiarowany w r. 1888.

Okres od r. 1880 do wybuchu pierwszej wojny światowej, kiedy dyrektorem Ogrodu Botanicznego był Ferdynand Pax, jest okresem najszybszego rozwoju zielnika. W tym czasie skomasowano posiadane zbiory, tworząc zielnik świata oraz zielnik śląski. W r. 1895 zielnik świata liczył już 1700 fascykułów, zawierających około 220 tysięcy arkuszy.

Z inicjatywy Paxa w r. 1888 dokonano ważnej zamiany z zielnikiem "Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Cultur". W zamian za zielnik śląski R. v. Uechtritzza uzyskano cenny zielnik Henschla - "Herbarium Henschelianum", liczący około 100 tysięcy arkuszy, prawdopodobnie wraz z włączonymi doń zbiorami roślin niższych.

Początek bieżącego stulecia przyniósł dalszy obfity napływ nowych materiałów, zebranych przez niemieckich badaczy w czasie wypraw do Afryki i południowo-wschodniej Azji. W r. 1914 Zielnik posiadał już 540 tysięcy arkuszy. Był to punkt szczytowy w jego rozwoju. Niestety, z okresu międzywojennego nie zachowały się żadne dokumenty, w zachowanych jednakże fascykułach zielnikowych są tylko nieliczne okazy, które w tym czasie zostały do zbiorów włączone.

Ostatnim wielkim nabytkiem był zielnik Karola Adolfa Jerzego Lauterbacha, przekazany w testamencie Uniwersytetowi Wrocławskiemu w r. 1938. Zielnik ten, oprócz zbiorów właściciela, znanego badacza flory malezyjskiej (głównie Nowej Gwinei), zawierał liczne okazy typowe, cenne światowe wydawnictwa zielnikowe i zbiory prywatne różnych badaczy, gromadzone przez cały niemal okres życia Lauterbacha i własnoręcznie przezeń uporządkowane. Liczył on około 50 tysięcy arkuszy, w tym połowę stanowiły zbiory własne.

Stan ogólny posiadania Zielnika Instytutu tuż przed drugą wojną światową ocenić można na 600 tysięcy arkuszy zielnikowych.

Jesienią 1944 r. władze niemieckie ewakuowały z Instytutu wszystkie zbiory zielnikowe, ukrywając je w różnych miejscowościach Dolnego Śląska: zielnik główny umieszczony został w zamku w Piotrowicach koło Kątów Wrocławskich, zielnik Lauterbacha w Siedlęcinie koło Jeleniej Góry, a pozostałe materiały (m.in. "Herbarium Meebold") - w kościele garnizonowym w Oleśnicy, gdzie spłonęły doszczętnie.

DZIEJE ZIELNIKA ŚLĄSKIEGO

W oparciu o Uniwersytet działało Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur. Założone już w r. 1803 jako "Gesellschaft Naturwissenschaftlicher Freunde", w r. 1809 przyjęło stałą nazwę, pod którą działało ponad 130 lat. Po powstaniu Uniwersytetu Wrocławskiego rozwinęło ono bardzo żywą działalność w sekcjach, gru-

pujących ludzi o podobnych zainteresowaniach. I tak w sekcji przyrodniczej skupili się miłośnicy przyrody śląskiej: nauczyciele, duchowni, leśnicy, aptekarze, lekarze.

W r. 1823 Towarzystwo rozpoczęło wydawanie własnego pisma, w którym obok ogólnych sprawozdań z działalności poszczególnych sekcji Towarzystwa publikowano wyniki prac badawczych. Do r. 1850 wychodziło ono jako "Übersicht der Arbeiten und Veränderungen der Schlesischen Gesellschaft für Vaterländische Cultur", po czym do r. 1935 jako "Jahresberichte der Schlesischen Gesellschaft für Vaterländische Cultur", następnie w zmienionej formie do r. 1943 włącznie.

Kolejni sekretarze tego Towarzystwa, Fryderyk Wimmer i Henryk Grabowski, pierwsi postawili w sekcji botanicznej wnioski o stworzenie prowincjonalnego Zielnika Śląskiego. Wezwanie to, gorąco poparte przez profesora H. Göpperta, znalazło żywy oddźwięk wśród członków sekcji. Sporo osób ofiarowało swe prywatne zbiory zielnikowe, a wśród nich czołowe miejsce zajmuje dar prof. W. Henschla, ofiarowany w r. 1858 - "Herbarium Henschelianum". Był to na owe czasy zielnik u osób prywatnych rzadko spotykany, bogaty w gatunki zarówno europejskie, jak i tropikalne, liczący ponad 90 tysięcy arkuszy. Zachowany do dziś katalog, prawdopodobnie własnoręcznie przez Henschla napisany, "Index Herbarioli nostri" z r. 1830, wymienia ogółem 46 413 gatunków, w tym: Phanerogamae liczą 39539 gatunków, a Cryptogamae 6874 gatunki.

Od tego roku w rocznikach Towarzystwa ukazywały się coroczne sprawozdania dotyczące postępu prac w Zielniku oraz napływu do nich nowych materiałów.

Kolejnymi kustoszami Zielnika byli: Ferdynand Cohn 1858-1864 ; Juliusz Milde 1865-1870, Karol Gustaw Stentzel 1870-1871, Gustaw Wilhelm Körber 1871-1885, Rudolf v. Uechtritz 1886, Ferdynand Pax 1886-1890, Teodor Schube 1890-1929, Emil Schalow 1930-1944 (?).

W pierwszym okresie zajęto się przede wszystkim zabezpieczeniem zbiorów Henschla. Okazy zielnikowe zostały zatrute sublimatem i wiele z nich świetnie zachowało się do dziś. Z kolei przystąpiono do systematycznego uporządkowania i udostępnienia zbiorów. Pracę tę wykonał Milde, porządkując zbiory Henschla według systemu Endlichera i organizując równocześnie odrębny zielnik śląski. Wiele cennych arkuszy zielnikowych (35 fascykułów), zawierających liczne okazy z nowo odkrytych na Śląsku stanowisk roślin, przekazała ziel-

nikowi śląskiemu grupa młodych botaników, skupionych w Schlesi-
scher Botanischer Tauschverein (założonym w r. 1862 z inicjatywy
R. von Uechtritz), do którego należeli m. in. Engler, Hauss-
knecht, Limpricht, Stein.

Następca Mildego, G. W. Körber, sporządził pierwszy katalog
zbiorów zielnikowych, który został opublikowany w 50 roczniku To-
warzystwa, w r. 1863. Katalog liczy 85 pozycji, których liczba z
czasem znacznie zmalała, po włączeniu szeregu wymienionych w wy-
kazie zbiorów bądź do zielnika Henschla, bądź do zielnika śląskie-
go. Do najważniejszych pozycji katalogu należą:

A. Najstarsze materiały śląskie, uporządkowane według systemu Lin-
neusza

1. H.G. Mattuschka - materiały do "Flora silesiaca" z r. 1776
oraz do "Enumeratio stirpium in Silesia sponte crescentium
z r. 1779.

2. A.J. Krockner - materiały zielnikowe do jego "Flora silesia-
ca renovata" (1787, 1790, 1814, 1823)

B. Herbarium Henschelianum, zawierający 614 fasc. Phanerogamae o-
raz 124 fasc. Cryptogamae (w tym 22 fasc. paprotników, 23 msz-
ków, 24 - porostów, 18 - grzybów, 37 - glonów).

C. Zielniki Śląskie:

1. Herbarium silesiacum phanerogamicum - 161 fasc.

2. Günther und Schummel (później wspólnie z Grabowskim i Wim-
merem) Centurien schlesischer Pflanzen - 22 fasc.

3. Wimmer et Krause - Herbarium Salicum - 8 dodekad oraz
szereg drobnych zbiorów zielnikowych śląskich roślin zarówno na-
czyniowych, jak i niższych (grzyby - Schneidera, porosty - Stei-
na, mszaki - Limprichta, Wichury, paprotniki Mildego).

D. Wydawnictwa zielnikowe:

1. Rabenhorst - Cryptogamae vasculares Eusopae, Bryotheca
Europaea, Hepaticae Europae, Lichenes Europaei exsiccati,
Cladoniae Europaeae, Fungi Europaei exsiccati, die Algen
Europas i inne.

2. Erbario Crittogamo Italiano - 30 fasc.

W następnych latach Zielnik otrzymał m. in. następujące wy-
dawnictwa zielnikowe: von Thümen - Mycotheca universalis i W. G.
Schneider - Herbarium Schlesischer Pilze oraz stary zielnik Syl-
wiusza Boccone z XVII w.

Objęcie stanowiska kustosza przez Schubego w r. 1891 (na ok-

